

В. С. Забродская

Эвалюцыя жанру эпіталам ад антычнасці да эпохі Адраджэння

Песні, што выконваліся падчас вяселляў у старажытнай Грэцыі і Рыме, па сваім прызначэнні і функцыях падзяляліся на некалькі відаў, бо яны аздаблялі канкрэтныя абрадавыя дзеянні падчас вяселляў. Першае літаратурнае ўзгадванне пра вясельную песню, якая суправаджала абрад заключэння шлюбу ў старажытнай Грэцыі, прысутнічае ўжо ў «Іліядзе» Гамера (XVIII, 490—496). Вось што піша гэты вядомы загадкавы аўтар, калі апісвае шчыт Ахіла:

Там же два града представил он яснаречивых народов:
В первом, прекрасно ўстроенном, браки и пиршества зрелись.
Там невест из чертогов, светильников ярких при блеске,
Брачных песней при кликах, по стогнам градским провожают.
Юноши хорами в плясках кружатся; меж них раздаются
Лир и свирелей веселые звуки; почтенные жены
Смотрят на них и дивуются, стоя на крыльцах воротных.

(Пераклад Н. І. Гнедзіча)

Такім чынам, як было адзначана вышэй, у Гамера мы сустрэліся з літаратурным засвядчэннем абрадавай песні — гіменеі. Да літаратурнага рангу тыя творы падняла паэтэса з вострава Лесбас — Сапфо. Творы на вяселлі пісаў і паэт Алкман [1, 15]. Міфалагічныя тэмы, а менавіта матыў шлюбу багоў і герояў, з'яўляецца і ў іншых паэтаў, напрыклад Стэсіхора, які апісвае прыезд Менелая і Алены, у Эхіла («Праметэй прыкаваны», 555—560). Хор у камедыі Арыстафана «Птушкі» спявае пра вяселле Зеўса і Геры ў гіменеі падчас шлюбных урачыстасцяў Радзіруха і Базылеі [2, 106] У рэфрэнічным гіменеі Арыстафана ў камедыі «Спакой» мы знаходзім матыў пахвалы маладога.

Апрача гіменеяў, якія суправаджалі цырымонію правядзення маладой да дому маладога, у старажытнай Грэцыі спяваліся песні ўвечары перад

пакоем маладых — эпіталамы. Гэту назву пачалі ўжываць у эпоху элінізма ў III ст. да н. э. Існавалі таксама і іншыя назвы вечаровай песні: *katakoimetikon* і *kateunastikon*. На жаль, з усёй старагрэчаскай літаратуры да нас дайшлі толькі вельмі кароткія фрагменты вясельных песняў Сапфо (VIII ст. да н. э.), Філаксена і Тэлеста (V—IV ст. да н. э.), Эратасфена, Калімаха і Партенія (александрыўская эпоха) [3].

Паэт Феакрыт напісаў «Эпіталаму Алене і Менелаю», якую спявае перад пакоем хор дзяўчат. Гэты твор хоць і мае пэўныя агульныя рысы з гіменеем, але ж выразна адрозніваецца ад апошняга [4, 17—21]:

1) адсутнічае рэфрэн «ὄμην, ὦ Ὑμέναιε...» (традыцыйны зварот да бога знаходзіцца толькі ў апошнім радку твора);

2) адсутнічаюць звароты да ўдзельнікаў вяселля, але некалькі разоў хор дзяўчат звяртаецца да маладых, каб ішлі спаць.

З эпіталамамі Сапфо гэтыя творы яднаюць наступныя рысы:

- 1) шырокае выкарыстанне жартаў з маладога;
- 2) пахвала яднання сем'яў, пахвала маладой, яе знешнасці і здольнасцям;
- 3) пажаданні вялікага кахання, здаровых нашчадкаў, дабрабыту.

У рымскай літаратуры мы таксама знаходзім згадкі пра абрадавыя вясельныя песні. Падобна да грэкаў, якія запрашалі Гіменея, рымляне ўжывалі рэфрэн «Tallasio». Таксама вялікую ролю ў італьянскай культуры адыграў айчынны вясельны звычай, які паспрыяў папулярызацыі жартаўліва-свавольнага варыянта песні, т. зв. *carmen / versus fesceninum*. Гэты варыянт сфарміраваўся ў Fesceninum (мясцовасць у паўднёвай Этрурыі). Вядомым аўтрам такіх твораў быў Аўзоній. Падтрымліваючы традыцыі, выпрацаваныя грэкамі, рымляне насычалі эпіталамы пахвальнымі матывамі (прыгажосць маладой, сіла маладога), зычэннямі шчасця, вялікай колькасці нашчадкаў, чэрапалі параўнанні і метафары з навакольнага свету, дадавалі да твораў постаці багоў і міфалагічныя алюзіі.

Выдатны рымскі паэт Катул (I ст. да н. э.) у сваіх творах спалучаў некалькі відаў вясельных песняў. Так, «Эпіталама на шлюб Вініі і Манлія

Тарквата» уяўляе сабой злучэнне наступных абрадавых песняў, якія суправаджалі маладых падчас іх святочнай урачыстасці:

- 1—75 радкі — «Гіменей» з яго неад’емным заклікам «О Нymenaeе, Нymen ades»;
- 75—120 — песня-заахвочванне маладой да выхаду з дома;
- 121—190 — *deductio* — правядзенне маладой да дома маладога;
- 190—235 — сама эпіталама, пажаданні шчасця і шматлікіх нашчадкаў маладым перад уваходам у шлюбны пакой [14, 35—38].

Як бачым, узгаданыя вышэй творы маюць выразны лірычны пачатак, яны звязаныя з абрадавымі песнямі і перадаюць перажыванні закаханых герояў. Але існаваў і другі від эпіталам — эпічны. Прыкладам яго з’яўляецца «Эпіталама Пелею і Фетыдзе» Катула (64).

Паэт з Вероны выкарыстаў там апісанне палаца Пелея, фесалійскай моладзі, багоў, якія прыйшлі на вяселле, падарункаў і г. д. Дарэчы, адбываюцца змены не толькі ў змесце, але таксама і ў метрыцы твораў. Так, выкарыстоўваюцца ўжо не вершаваныя памеры абрадавых песень (ямбы, сапфічная страфа, спалучэнне гліканея і ферыкратэя), але эпічны метрычны памер — дактылічны гекзаметр.

Апрача вясельных абрадавых песняў існавалі і прамовы, якія выкарыстоўваліся падчас святаў (*λόγος γαμικός* альбо *λόγος ἐπιθαλάμιος*). Традыцыі такіх прамоў працягваў Стацый у сваёй «Эпіталаме да Стэлы і Віалентылы». Гэты твор уражвае сваім панегірычна-энкамічным характарам, які падкрэслены тым, што ўсе *laudes* прамаўляюць богі.

Пахвальна рытарычныя эпіталамы пісаў і паэт Клаўдзіян (IV—V ст.). Гэта «Эпіталама да Паладзія і Цэлірыны» і «Эпіталама на шлюб Ганорыя і Алены». Галоўнай тэмай у іх з’яўляецца энкомій маладым, а таксама іх бацькам, іх паходжанню, учынкам, здольнасцям, рысам характару, знешнасці. Рытарычны ж характар яго эпіталама атрымлівае дзякуючы даволі шырокаму выкарыстанню стылістычных сродкаў араатарскай прозы: рытарычных пытанняў («*Quid tantum gavisus?.. Quis jacuit tellus?..*») параўнанняў і г. д.

Дарэчы, побач з узнікненнем і развіццём эпічнага рытарычна-пахвальнага вясельнага твора за ім трывала замацавалася назва, якая здаўна выкарыстоўвалася для азначэння абрадавай песні, якая спявалася ўвечары перад пакоем маладых: *epithalamion* альбо лацінізаванае *epithalamium*. Клаўдзіан у першым радку прадмовы да «Эпіталамы для Паладзія і Цэлірыны» акрэслівае свой верш як *carmina per thalamum* [3, 123].

Пахвальна рытарычны варыянт эпічнай эпіталамы працягваў развіццё ў творах хрысціянскіх паэтаў **позняй антычнасці і ранняга сярэднявечча** Сідонія Апалінарыя (430—486 гг.) «*Epithalamium Rurico et Hiberiae*» і «Эпіталама да Палемія і Аранеолі», Эмілія Драконція (439—534 гг.) «*Epithalamium in fratribus dictum*» і «*Epithalamium Ioannis et Vitulae*», Энодзія (473—521 гг.) «*Epithalmium dictum Maximo V.S.*», Венанція Фартуната (пам. у 610) «*De domno Sigeberto rege et Brunhilde regina*».

Характэрнымі асаблівасцямі жанра эпіталам таго перыяду было спалучэнне паганскіх і хрысціянскіх элементаў, а таксама алегарычны характар некаторых твораў, якія набываюць рысы энцыклапедычных трактатаў (Эпіталама Драконція, трактат Марцыяна Капэлы «*De nuptiis Philologiae et Mercurii*»). Увогуле, аўтары працягвалі традыцыі Клаўдзіана і Стацыя [1, 26—28].

У **сярэднявеччы** з'явілася шмат твораў пад назвай «эпіталама». Гэта былі творы рэлігійнага зместу, напісаныя ў форме эпічных паэм, гімнаў, псалмоў, праязічных трактатаў, лістоў і г. д. Да іх пісаліся шматлікія каментары. Аўтары паспяхова спалучалі ў сваіх творах паганскія і біблейныя элементы. Самымі папулярнымі былі энкоміі ў гонар Бога або Марыі — Маці Божай [1, 29].

Пазней еўрапейскія эпіталамы пісаліся найперш пры дварах манархаў Італіі. Попыт на пахвальную паэзію стаў галоўнай з прычын адраджэння свецкага панегірыка, асаблівасці якога былі акрэслены ў старажытнасці. Упрыгожанне шлюбаў літаратурнымі творамі стала для таго, каго

ўсхваляюць, пажаданым, а для аўтара пахвалы карысным. У першай палове XVI ст. пачалі з'яўляцца творы на народных мовах, хаця ў кожнага еўрапейскага народа можна знайсці і новалацінскія эпіталамы таго перыяду. Паэты кіраваліся творамі Феакрыта, Катула, Клаўдзіана.

Лірычныя лацінамоўныя эпіталамы, якія часта мелі рысы твораў Катула альбо Клаўдзіана, пісалі ў XVI ст. Людавіка Арыёста, Якуб Пантанус, Гуга Гроцый. На італьянскай мове лірычныя эпіталамы пісаў Тарквата Таса, на французскай — шматлікія паэты «Плеяды». Як адзначае К. Мрочак, адным з найлепшых твораў ад часоў Клаўдзіана напісаў на лацінскай мове Георг Буханан (1506—1582) на шлюб Марыі, каралевы Шкоціі, і Францішка II (у будучым караля Францыі).

У эпоху **Адраджэння**, калі творцы Еўропы, усведамляючы выключную каштоўнасць класічных узораў, створаных у старажытнай Грэцыі і Рыме, звярталіся да лепшых набыткаў антычнасці і стваралі неалацінскую паэзію. Гэты жанр таксама знайшоў сваё месца сярод твораў панегірычнай паэзіі. Гэтаму спрыяў паўсюдна пануючы гуманізм, у якім гадоўнае месца займаў культ чалавека, а пахвальная індывідуалізаваная літаратура, у тым ліку і эпіталамы, як мага лепш спрыялі стварэнню гэтага культы і тым самым адпавядалі патрабаванням часу.

Пісьменнікі XVI—XVII стагоддзяў мусілі наследаваць антычныя матывы і тэмы, бо да гэтага абавязвала нязменная для ўсіх літаратурнае правіла *imitatio* — наследавання старажытным пісьменнікам. Таму новалацінскія паэты, наследуючы матывы антычных аўтараў, не маглі не ўжываць іх выказаў, фразем і стылістычных фігур, яны былі абмежаваныя рамкамі какрэтнага запасу лацінскіх слоў і фармулёвак, ужо выкарыстаных у рымскай літаратуры. Гэтым строга абмежаваным колам слоў загадвала ім карыстацца тэорыя *imitatio* [5, 7].

Тэорыя паэзіі Адраджэння складалася з некалькіх пластоў:

- 1) антычная тэорыя паэзіі і творчая практыка антычных паэтаў;
- 2) погляды і традыцыі сярэднявечча, каментары да твораў антычнасці і сярэднявечча;
- 3) трактаты гуманістаў (італьянскіх, нямецкіх);
- 4) паэтычныя падручнікі па напісанню вершаў, якія прапагандавалі вершаваныя памеры Вяргілія, Авідзія, Гарацыя і раілі пісаць эпіталамы па ўзоры Клаўдзіана, Стацыя і Катула.

Гісторыя развіцця гэтага жанру прадстаўлена ў наступнай табліцы.

Перыяд	Аўтары	Асаблівасці
Антычнасць	Гамер, Сапфо, Піндар, Стэсіхор, Эсхіл, Тэлест, Эўрыпід, Анакрэонт, Феакрыт. Арыстафан, Марцыял, Філаксен, Эратасфен, Біон, Калімах, Партеній, Плаўт, Сенека	<p><i>Лірычныя песні</i></p> <ul style="list-style-type: none"> 0) многія эпіталамы і гіменеі захаваліся не цалкам; 0) змяшчаюць матывы абрадавых песняў; 0) маюць ярка акрэслены лірычны характар; 0) маюць рэфрэн — заклікі да багоў шлюбу; 0) усхваляюць маладых, іх прыгажосць, сілу; напісаныя вершаванымі памерамі грэчаскай старажытнай мелікі (ямбы, сапфічная страфа, гліканей, феракратэй і г.д.).
	Катул, Стацый, Клаўдзіан, Аўзоній	<p><i>Эпічныя эпіталамы</i></p> <ul style="list-style-type: none"> 0) эпічны характар эпіталам; 0) ярка выражаны панегірычны характар; 0) усхваленні ад імя багоў родаў, паходжаньня і маладых; 0) сутыкненні боскага свету і чалавечага.

Перыяд	Аўтары	Асаблівасці
Позняя антычнасць — ранняе сярэднявечча (Візантыйская эпоха)	Сідоній Апалінары, Эмілій Драконцій, Энодзій, Венанцій Фартунат, Марцыян Капэла	1) спалучэнне хрысціянскіх і паганскіх элементаў; 2) выкарыстанне розных вершаваных памераў; 3) напісанне твораў у выглядзе філасофскіх трактатаў; 4) узоры — Клаўдзіан, Стацый.
Сярэднявечча	Арыген, Аугустын, Тэадор з Арлеану	1) прадмет усхвалення — Бог і Маці Боская; 2) форма рэлігійных трактатаў; 3) выкарыстанне розных вершаваных памераў; 4) узоры — Катул, Клаўдзіан.
Адраджэнне	Людавіка Арыёста, Якуб Пантанус, Гуга Гроцый, Францішак Буханан, Эдмунд Спэнсар	1) спалучэнне паганскіх і хрысціянскіх элементаў; 2) напісанне твораў на родных мовах паэтаў; 3) некаторыя эпіталамы — трактаты філасофіі; 4) выкарыстанне розных метрычных памераў; 5) наследаванне твораў Катула, Клаўдзіана, Стацыя; 6) шматлікасць вершаваных форм: панегірыкі, сялянкі, элегіі, эпічныя і г. д.

Літаратура

1. *Mroczek K.* Epitalamium staropolskie. W.: PAN, 1989. — 167s.
2. *Аристофан.* Комедии: В 2 т. / Пер.с древнегреч. М.: Искусство, 1983 — 520с.
3. *Paulys real Encyclopädie.* Stuttgart, 1914. Т.9 — S. 130-134.
4. *Epitalamia antyczne czyli pieśni weselne.* W.-P.: PWN, 1999. — 197s.
5. *Bieńkowski T.* Antyk w literaturze i kulturze staropolskiej. W.: PAN, 1976. — 210s.

Studia philologica = Филологические штудии : сб. науч. ст. / под ред. Г. И. Шевченко, К. А. Тананушко ; [редкол.: А. В. Гарник и др.]. — Вып. 6. — Минск : БГУ, 2005. — 146 с.

ISBN 985-485-461-2